

İKTİSATÇI GÖRÜŞÜ İLE VERGİLEME

RALPH TURVEY

Londra Üniv. Profesörlerinden

Vergilemenin gayesi fertleri fakirleştirmektir. Bu hakikat aşıkâr olduğu halde çok defa nazarı dikkate alınmamakta ve yanlış anlaşılmaktadır. Ancak bu fertleri fakirleştirmenin yegâne yolu vergilemedir, demek değildir. Filhakika, aşağıda göstereceğim gibi, enflasyon bu hususta ikinci bir imkân bahşetmektedir. Yine, vergilemenin fertleri fakirleştireceği hakikati, bir memleketin bütün vergilerden ve âmme masraflarından sarfı nazar etmekle makul devranmış olacağını ifade etmez. Bunun mânası, vergileme ile iktisadî kaynaklara olan talebi azaltmak, başka bir ifade ile, harcamayı kısmak gayesinin güdüldüğüdür.

Vergi, bazen muayyen bir kaynağın istimalini kısmak için vaz'edilebileceği gibi, umumî istihsal kapasitesine olan talebi azaltmaya da matuf olabilir. Bir verginin bu iki neticeye birden vasıl olması mümkündür. Meselâ, talep elastikiyeti birden az olan bir maldan alınacak bir vergi, o malın istihlâkını tahdit edeceği gibi, müstehtliklerin başka şeylere tahsis edebilecekleri gelirlerin de azalmasına âmil olabilir.

Evvelâ, muayyen bir kaynağın istimalini tahdit etmeye mâtuf vergileri tetkik edelim. Bu tarz bir vergi muhtelif gayelerle tatbik edilebilir. Meselâ, alkollü içkilerin ağır bir vargiye tâbi tutulması ahlâkî kaygularla desteklenebilir ; döviz kıtlığı lüks maddelerden gümrük resmi alınmasını muhik gösterebilir; veya peynir istihsalinde kullanılacak sütün fiyatını düşük tutmak, mayi şeklinde istihlâk edilen süte vergi konmasının sebebini teşkil edebilir. İktisatçının, yerleşmiş kısmî tahlil metodunu kullanarak mevcut veya tekelif edilmekte olan herhangi bir verginin tesirleri hakkında çok şey söyleyebileceği aşıkârdır. Bu mevzu iktisatçının üzerinde çalışabileceği önemli bir sahadır. Ancak muayyen bir vergi hakkında fazla teferruata gitmeyeceğim. Gayem, bihakkin iktisatçıya ait olan sahayı gözden geçirmek olduğundan, burada teberarüz ettirmek istediğim husus, muhtelif vergilerin tesirlerini tetkik etmenin bu sahanın ananevî ve meşrû bir kısmını teşkil ettiğidir.

Bu gibi vergiler hakkında umumî bir mülâhazaya yer vermek faydalı olacaktır. İthal müsaadesine tâbi tutmak, fillî tahsis yapmak, vesikaya bağlamak v.s. gibi doğrudan doğruya kontroller istihlâki tahdit etmenin diğer bir şeklini teşkil ederler. Binaenaleyh, siyasî, içtimaî veya diğer herhangi bir sebebe müsteniden muayyen bir malın istihlâkinin tahdidine karar verildiği vakit, fiyat mekanizmasını kullanmak (vergileendirme) ve bu mekanizmanın işleyişini kısmen durdurmak (kontroller) arasında bir tercih yapmak zaruri vardır. Ancak bu tercih, kıymet hükümlerine dayanacağından, teknik bir iktisadî mesele telâkkî edilemez. Buna rağmen, iktisatçı seçilecek usulün farklı tesirlerini incelemek suretiyle, tercihin yapılmasında nazarı itibare alınması icabeden unsurlara işaret edebilir. Evvelâ, idarî fonksiyonun giriftliği ile suiistimal ve kayırmaya mâni olma imkânları tetkik edilerek meselenin idarî cephesi nazarı dikkate alınmalıdır. Saniyen, vergi mevcut kaynakların müstehlikler arasında efektif para talebi nisbetinde tevzii ve tahsisine âmil olacağı halde, doğrudan doğruya kontrollerle tahsis başka esaslara, meselâ temel ittihaz edilen devredeki istihlâke göre yapılacaktır. Binaenaleyh, vergi ile kontroller arasında bir tercih yapılırken, farklı tahsis şekillerini hakkaniyet ve iktisadî tesir bakımından mukayese etmek lâzımdır. Nihayet, istihlâkin vergileme ile tahdit edilmesi halinde, alıcıların başka masraflara tahsis edecekleri iştirâ gücünün, doğrudan doğruya kontrollere nazaran, daha fazla kısılacığına işaret edelim. Bu suretle, muayyen bir malın mübayaasının vergileme ile tahdit etmenin aynı zamanda umumî bir deflasyonist tesir icra edeceği görülmektedir.

Şimdi vergilemenin harcamayı kısmak fonksiyonunu tetkik edelim. Bir ekonominin câri istihsaline yapılan harcamaların üç menbaı vardır: hükümet, yabancılar ve hususî teşebbüslerle aileler. Görülüyor ki mecmu efektif talep başlıca üç unsurdan müteşekkil bulunmaktadır: Âmme masrafları, ihracaat ve hususî harcamalar. Bu talebi karşılayacak mal ve hizmet arzı iki kaynaktan gelmektedir: memleket içi ve dış ülkeler. Böylece, mecmu arzın dahilî istihsal ve ithalâtta müteşekkil olduğu görülmektedir.

Talep

Âmme Masrafları
İhracaat
Hususî Harcamalar

Arz

Dahilî İstihsal
İthalât

Prodüktivitenin artması, mahsulün iyi olması yeni yatırımların ikmali veya iş gücünün artması dahilî istihsali ve dolayısı ile sabit fiyatlarla ölçülen arzın kıymetini yükseltir. Talep aynı derecede artacak olursa, fiyatlar sabit kalacaktır. Fakat talebin daha hızlı arttığını farzederseniz ne olacaktır? Münferiden veya muhtelif terkip-ler halinde vuku bulacak neticeleri sayalım :

a) Talebin tazyiki ekonomiye daha fazla ithal malının girmesi-ne ve ihraç mallarının dahilî piyasaya sürülmesine âmil olur. Bu esnada dış borçlarda bir artış vuku bulmazsa, tediye muvazenesi aleyhe dönecek ve kambiyo rayici düşecektir.

b) Harcamadaki artış istihsalin her safhasında mevcut stok-ların eritilmesi ile karşılaşılır. Muayyen bir noktadan sonra stokla-rın azalması ekonominin randımanlı işlemesine menfi tesir icra eder.

c) Talebin tazyiki ile fiyatlar yükselir.

d) Fiyatların yükselmesine imkân verilmezse, talep başka yol-lardan kısılacaktır. Öyle ki, tesbit edilen fiatlardan mübayaada bu-lunmak isteyen ve bu arzusunu fiiliyata intikal ettirebilmek imkân-ını haiz olan potansiyel alıcılar mal bulamaz. Bu husus ya vesika usulü ve tahsislerle veya kuyrukların teşekkülü ile temin edilebilir. Fiat kontrolünün iyi tatbik edilmemesi neticesinde geniş çapta bir karaborsa teşekkül ederse, vaziyetin, (c) halinden, sadece inkısamın randımanının azalması bakımından farklı bir durum arz edeceğine işaret etmek lâzımdır.

Bu dört imkânın da tahakkukuna mâni olunmak isteniyorsa, hususî harcamalar öyle ayar edilmelidir ki, mecmu harcama carî fiyatlarda arz edilen mecmu mal ve hizmet miktarını ancak karşı-lasın. Bu neticeye vâsıl olmak için vergileme ile fertleri lüzumu ka-dar fakirleştirmek mümkündür. Binaenaleyh görülüyor ki enflâsyo-na mâni olunmak istendiği vakit, *diğer şartlar sabit kalmak şartıyla*,

1. Prodüktivite düşük
2. Dış ticaret hadleri aleyhte
3. Diğer memleketlerden temin edilebilen uzun vâdeli kredi-ler az
4. Âmme masrafları fazla

olduğu nisbette, vergilemenin daha ağır olması lâzımgelmektedir. Bu unsurlardan birincisi daha küçük bir miktar mal ve hizmet istih-sal edileceğine delâlet eder. İkinci ve üçüncü unsurlar, muayyen bir ithalât hacmini temin etmek için yapılması icabenden ihracatın art-masını tazammun eder. Dördüncü unsur ise hususî sektöre kalacak olan miktarı tayine yarar.

Enflâsyona mâni olunmak istendiği takdirde, yukarıda zikre-dilen hususlar verginin umumî miktarını tayin edecektir. Ancak vergi sistemini ayrıca tesbit etmek lâzım geldiği ve bunun da muh-telif imkânlar arz ettiği aşikârdır. Vergileme şekillerini mukayese ederken meseleyi üç kısımda mütalea etmek mümkündür.

Birinci kısım teknik bir mesele olan idarî cephe-dir. İkinci ola-rak, vergi adaleti meselesi mevzubahistir. Bu hususta, esas itibar-ıyla iktisatçı diğer her hangi bir kimseden daha fazla ihtisas sa-hibi sayılamıyacağından, muhtelif meseleleri vaz'edecek fakat bun-lar hakkında hüküm vermiyecektir. Tatbikatta iktisatçıların da, diğer şahıslar gibi kolaylıkla kıymet hükümleri verdikleri görül-mektedir. Hatta meseleyi mütalea etmeye alışık olmaları itibariy-le iktisatçıların daha iyi kıymet hükümleri verebileceklerini iddia etmek mümkündür. Aynı şekilde, kanaat sahibi olmakta aynı dere-cede hak sahibi buldukları halde san'at münekkitlerinin bedif hü-kümleri alelâde bir kimseninkinden üstün olabilir.

Muhtelif vergi sistemleri arasında bir tercih yapılırken dikkate alınacak üçüncü husus, tam mânasile iktisatçının sahasına girer. Bu da vergilemenin iktisadî tesirlerinin tahlili meselesidir ki klâsik te-orinin hemen tamamını ihtiva eder. Mamafih şahsî kanaatime göre kullanılagelmiş olan in'ikâs mefhumlarının hepsi ya faydasızdır ve-ya kat'î değildir. Ancak, eski terimler bertaraf edilse bile, meseleler yine mevcut olduklarından üzerlerinde araştırma yapmak gerekir. Kurumlar vergisinin tesirleri hakkındaki bilgimizin azlığı buna iyi bir misal teşkil eder.

Bu üçlü tasnifin ışığında ehemmiyetli bir meseleyi kısaca tetkik edelim. Devlet iki farklı yoldan hususî kesimi daha ziyade fakir-leştirip iktisadî kaynakları âmme kesiminin istifadesi için serbest bırakabilir. Birincisi bilinen vergi şekilleri, diğeri enflâsyondur.

Burada işaret etmek istediğim husus, devletin bir kısım mas-raflarını karşılamak üzere para yaratmasından dolayı fiyatlar yük-

seldiği zaman hasıl olan enflasyonun para üzerinden alınan bir vergi mahiyetinde olduğudur. Fiyatlar devamlı şekilde arttığı takdirde, paranın reel kıymeti de devamlı şekilde düşecektir. Demek ki ellerinde nakit meblâğlar bulunduranların malî durumu bu meblâğların cesameti nisbetinde kötüleşecektir. Nakit meblâğlar üzerine konacak bir vergi tamamen aynı neticeyi hasıl edeceğinden, enflasyonu paradan alınan bir vergiye muadil telâkki etmekte haklı olduğumuz görülmektedir.

Vaziyet böyle olunca, kalkınma için yapılması gereken geniş harcamaların enflasyon ile finanse edilip edilmeyeceği meselesi parayı vergilemek ile bundan sarfınazar edip sadece gelirden, harcamalardan veya sermayeden vergi almak arasında bir tercihe müncer olmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti gibi hür bir memleketin efkârı umumiyesi de aşağıdaki iki şıktan birincisini ikincisine tercih edecektir :

1 — Parayı ve diğer mal ve hizmetleri vergilemek

2 — Diğer şeyleri daha fazla vergileyip paradan hiç vergi almamak. İdarî bakımdan (üç kıstasımızdan birincisi) bu tercihin sebebi âşikârdır: Para basmak vergi sistemini ıslah ve tevsi etmekten çok daha basit bir iştir.

Vergi adaletine gelince (ikinci kıstasımız), evvelâ, Türk Hükûmetinin elde tutulan nakit meblâğları, fertlerin ve firmaların vergi ödeme kabiliyetlerinin âdil bir ölçüsü olarak kabul ettiğini farzedebiliriz. Saniyen, enflasyon neticesinde hasıl olan yeni gelir tevziinin (memur, emekli, Üniversite hocaları v.s. aleyhine) Türk Hükûmetince arzulandığı veya hiç olmazsa başka vergileme usullerinin tercihine âmil olacak kadar adaletsiz sayılmadığı tahmin edilebilir.

Üçüncü olarak paradan vergi almanın iktisadî tesirlerini tetkik etmek lâzım gelmektedir. İşte cevaplandırılması gereken ve gayrî siyasî olması itibarile iktisatçının sahasına giren mühim ve temel mesele de budur. Bu itibarla, şu basit notlarımı Türk iktisatçı ve maliyecilerine şu sualî sorarak nihayetlendiriyorum: Diğer vergilerin tesirlerine kıyasla parayı vergilendirmenin tesirleri nedir? Eğer geniş tecrübeleri ile nazarî ve tatbikî araştırmaya dayanan bir cevap verebilirlerse, bütün dünyadaki iktisatçıların minnettarcılığını kazanacaklardır.